

ХАЛҚАРО ИННОВАЦИОН ИНДЕКС: ЎЗБЕКИСТОН ЖАНУБИЙ ОСИЁ МИНТАҚАСИ ЕТАКЧИСИГА АЙЛАНМОҚДА

Ризаев Нурбек Кадилович – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси

rizayevnk220874@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5374-8045

Аннотация: Мақолада Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташиклоти томонидан (WIPO) томонидан Халқаро инновацион индекс (GII-2022)да 2022 йил якунлари бўйича Ўзбекистон ни эгаллаган рейтинг натижалари ва бу рейтингга эришишдаги етти та индикаторларнинг чуқур таҳлили келтирилган. Бунда айрим индикаторлар бўйича кўрсаткичларнинг пастлиги, жумладан, ишбилармонлик жозибadorлиги (Business sophistication), ижод маҳсули (Creative outputs) ва илмий ва технологик натижалар (Knowledge & technology outputs) бўйича индикаторларни янада яхшилаш бўйича таклифлар берилган. Шунингдек, “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”да белгиланган устивор вазифаларни амалга оширишда келгусида қилиниши лозим бўлган масалалар ҳақида фикр-мулоҳазалар келтириб ўтилган, илмий хулосалар берилган.

Калит сўзлар: инновацион индекс институтлар, инсон капитали ва тадқиқотлар, инфраструктура, бозор жозибadorлиги, ишбилармонлик жозибadorлиги, илмий ва технологик натижалар, ижод маҳсули.

Abstract: The article presents the results of the ranking of Uzbekistan by the World Intellectual Property Organization (WIPO) in the International Innovation Index (GII-2022) at the end of 2022 and a comprehensive analysis of seven indicators applied for achieving this ranking. In addition, there are the proposals for further improvement of the figures by some indicators including Business sophistication, Creative outputs and Knowledge & technology outputs. Moreover, the article provides opinions and scientific conclusions on the measures that should be undertaken in the future in the implementation of the top-target objectives determined in the “Science Development Concept until 2030”.

Keywords: innovation index, institutions, human capital and research, infrastructure, market attractiveness, business attractiveness, knowledge and technology output, creative output

КИРИШ

Ўзбекистонда “2019 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонида белгиланган устувор вазифалар ижроси таъминланиши натижасида Ўзбекистон 2020 йил бўйича иқтисодиёти Марказий Осиёда ягона мамлакат сифатида ўша машҳур Глобал инновацион индекс (“The Global Innovation Index” — GII)да 93 ўринни банд этган эди.

Маълумки, Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти томонидан (WIPO) Халқаро инновацион индекснинг (GII-2022) “Келажак нима, бу инновацияга асосланган ўсишми?” (What is the future of innovation-driven growth?) номи билан эълон қилинган кўрсаткичлари рейтингида Ўзбекистон 132 давлат орасида 2021 йилга нисбатан 4 поғона юқорилаб 82 ўринни эгаллади!

Эътибор қиладиган бўлсак Ўзбекистон дастлабки ўша 2020 йилда илк уринишдаёқ бу рейтингда 93 чи натижани қайд этган эди. Натижада, энг катта юқорилаган мамлакатлар ТОП-10 таликдан жой олган. Демак, Ҳурматли Президентимиз томонидан халқимизни эртанги кунга бўлган ишончини уйғота олган ва қатъият билан айтган сўзлари бугун ўз исботини топмоқда.

Ўзбекистон ўз олдида 2030 йилда Халқаро инновацион индексда кучли 50 таликдан жой олиши мақсад қилинган эди. Орадан қисқа муддат ўтишига қарамасдан натижаларга хавас қилса арзийди, биринчидан мамлакатимизни 2020 йилда ушбу рейтинга кириши ва 93 ўринни эгаллаши бўлса, иккинчидан 2021 йилда 7 поғона юқорилаб 86 ўринга муносиб бўлган эди. Жорий йил кўрсаткичлари бўйича бу 4 поғона юқорилаб 82 ўринни эгаллади. Ўтган йиллар динамикаси Ўзбекистонни фақат юқорилаб боришини кўрсатмоқда.

Шуни алоҳида эътироф этиш лозимки, 2021 йил 23 декабрда Халқаро рейтинг ва индекслар бўйича республика кенгашининг йиғилишида ҳам Глобал инновацион индексдаги ўрнимиз яхшиланганлиги ва бу борада хали қилинадиган ишлар кўплиги алоҳида қайд этиб ўтилган эди. Шундай бўлсада, сўнгги ўн йилликда рейтингдан жой олмай келаётган Ўзбекистон иқтисодиёти кўрсаткичлари учун жуда катта ва тарихий ютуқдир. Демак, ҳаракат қилинса кўзланган мақсадларга, албатта, эришамиз.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Бугунги кунда жаҳонда 200 дан ортиқ рейтинг баҳолаш компаниялари бўлиб, шулардан энг нуфузлилардан бири – бу Глобал инновацион индекс (The Global Innovation Index (GII)) ҳисобланади.

Жаҳонда юз берган каранавирус пандемияси ҳамда ҳозирда давом этаётган мамлакатлар ўртасидаги ўзаро низолар ва урушлар туфайли Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти томонидан (WIPO) дунё мамлакатларнинг иқтисодиётини баҳолашда муаммолар ва қийинчиликларга дуч келинмоқда. Глобал инновацион индекс (GII-2021) Корнелл университети (Cornell University), Европа бизнесни бошқариш институти (INSEAD) ва Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (WIPO) ҳамда БМТнинг ихтисослашган агентлиги томонидан биргаликда нашр этилади. Ушбу индекс жорий йилда ўзининг “Келажак нима, бу инновацияга асосланган ўсишми?” мавзусига бағишланган ўн бешинчи нашрини тақдим этди. Ушбу нашриёт инновациялар иқтисодий ривожланишнинг асосий омили эканлигини англаган ҳолда, жаҳоннинг 135 мамлакатининг инновацион рейтинг ва кенг таҳлилларни ўзида мужассамлаштирди.

Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (WIPO)нинг маълумоти бўйича, *Глобал инновацион индекс* — бу мамлакатларнинг инновацион имконият ва кўрсаткичлари рейтингидир. Бунда институтлар, инсон капитали ва тадқиқотлар, инфратузилма, кредитлар, инвестициялар, коммуникациялар мезонларга асосланган ҳолда инновациялар даражалари ўлчанади.

Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигининг эътироф этишича, *Глобал инновацион индекс* — бу улкан тадқиқот бўлиб, унда инновацион ривожланиш даражасига кўра дунё мамлакатлари рейтинги тузилади. Демак, Глобал инновацион индекс мамлакатларнинг ҳар йили ўзларининг қобилият ва инновациялардаги муваффақиятларига қараб тузиладиган рейтинг. Бу рейтинг одатда корпоратив ва ҳукумат томонидан мамлакатларнинг инновацияларини ўзаро таққослаш учун фойдаланилади.

Мазкур Глобал инновацион индекс субъиндексларга бўлинган ҳолда бир нечта баҳолаш компонентларидан иборат бўлади. Глобал инновацион индекс рейтинги кўрсаткичлари жаҳон мамлакатлари иқтисодиётини ўзида қамраб олиб, у 80 га яқин кўрсаткичлар асосида аниқланади (шакллантирилади).

Халқаро инновацион индексда Ўзбекистоннинг тутган ўрни ва эгаллаган индикаторлари бўйича рейтинг натижаларини тадқиқ этишда индукция ва дедукция, таҳлил ва синтез, тизимли ёндашув, мантиқий фикрлаш, таққослаш, омилли таҳлил усулларидан фойдаланилди. Бунда кўпроқ таққослама таҳлил усулларидан фойдаланилган ҳолда кўрсаткичлар бўйича маълумотларни

шакллантириш ва паст индикаторлар чуқур таҳлил қилинган ва илмий хулосалар шакллантирилган.

НАТИЖАЛАР

Бугун Ўзбекистон бу нуфузли рейтингни қайси кўрсаткичлари билан юқорилаб борапти ва қайси жиҳатларига кўпроқ этиборни қаратиш лозим. Юқорида қайд этганимиздек, бу рейтинг маълум мезонлар асосида ишлаб чиқилади. Лекин, қарангки, жаҳон иқтисодий ривожланишига ҳамоҳанг тарзида Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан белгилаб берилган инновацион ривожланиш Стратегиясининг бош мақсади: “Инсон капиталини ривожлантириш”га қаратилади. Демак, Стратегия бош мақсадига эришишнинг натижаси сифатида 2030 йилга келиб, Ўзбекистоннинг Глобал инновацион индекс рейтинги бўйича жаҳоннинг кучли 50 илғор мамлакати қаторига кириши зарурий шарт қилиб қўйилди. Буни эса республикамизнинг халқаро майдондаги рақобатбардошлилиги даражасини ва инновацион жиҳатдан тараққий этишини белгиловчи асосий омил сифатида баҳолаш ва эътироф этиш мумкин.

Шуни мамнуният билан таъкидлаш керакки, Ўзбекистон Марказий ва Жанубий Осиё минтақаси бўйича кучли учталиқка кирган етакчи давлат бўлди (Ҳиндистон - 40, Эрон Ислом Республикаси – 53 ва Ўзбекистон - 82). Мухими биз Жанубий Осиё минтақасида ўтган 2021 йилда 4 ўринда эдик, жорий йилда Қозоғистонни ортда қолдириб ТОП-3 яъни, кучли учликнинг янги иштирокчиси деган номни олди. Шундай бўлса-да, Ўзбекистон ҳамон даромадлик даражаси бўйича ўртачадан пастроқ бўлган 36 та давлатларнинг ичида 10 ўринда турибди (*Lower middle-income economies*).

Ўзбекистон 2022 йил кўрсаткичлари бўйича ушбу рейтингни “Даромадлик”да 10 ўрин ва “Худуд рейтинги”да - 3 ўринни эгаллаб умумий ҳолда 27,4 даража кўрсаткичига эга бўлиб, инновация соҳасида кўплаб ютуқларга эришганлигидан далолат беради. Рақамлардан кўриниб турибдики, Ўзбекистон Глобал инновацион индексининг 2022 йил рейтинги бўйича 0,3 даража (25,3) юқорилаган (2021 йилда 0-100 дан 25,0 даражали баҳога эга бўлган). Демак, Халқаро инновацион индекс (GII-2022)нинг маълумотларида Ўзбекистон қуйидагича кўрсаткичлар бўйича эълон қилинган:

GII-2022 даги рейтинги-82 ўрин;

кириш рейтинги- 68;

чиқиш рейтинги-91;

даромадлик даражаси-ўртачадан паст -10 ўрин;

худуд-Марказий ва Жанубий Осиё;

ЯИМ харид қобилияти паритети бўйича (PPP)-291,2 млрд. долл (ўсиш 103,2 %), ЯИМ аҳоли жон бошига (PPP) -8,4 минг долл (ўсиш 113,5 %).

Хабарингиз бор жорий йилнинг 15-16 сентябр куни Самарқанд шаҳрида Шанхай Хамкорлик Ташкилоти (ШХТ)нинг навбатдаги саммити бўлиб ўтди. Ушбу саммит иштирокчи давлатлари ҳам GII-2022 рейтингда ўз ўрнига эга, жумладан, Хитой-11, Россия -47, Ҳиндистон – 40, Эрон – 53, Арманистон-80, Қозоғистон -83, Покистон-87, Озарбайжон-93, Қирғизистон – 94, Тожикистон - 104 ўриндан жой олган. Нима демокчимиз, сўнгги йилларда Ўзбекистоннинг Шанхай Хамкорлик Ташкилоти (ШХТ) давлатлари билан фаоллигини ортиб бориши (100 дан зиёд манфаатли битимларнинг имзоланиши, шунингдек МДХнинг 23 та нуфузли ташкилотларига аъзо бўлиши) халқаро рейтинглардаги даражамизни янада юксалиб бориши учун кафолат бўла олади.

Энг муҳими, жорий йилда Ўзбекистон инновация ишланмалари орқали Марказий Осиё давлатлари бўйича таққослаганда, илк бор биринчи ўринни эгаллади (ўтган 2021 йилда Қозоғистон – 79 ўриндан 83 ўринга пастлаган, Қирғизистон – 4 поғона юқрилаган -94 ва Тожикистон эса бир поғона пастлаган-104). Демак, мамлакатимизда “2022-2026 мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да белгиланган вазифаларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши, мазкур рейтингда янада юқорилаш имкониятини бермоқда. Чунки биз 2030 йилда ушбу рейтингни кучли 50 талигидан муносиб жой эгаллашимиз керак (олдиндаги саккиз йил давомида камида 32 поғона юқориллашимиз талаб этилади).

1-жадвал

Глобал инновацион индекси (GII-2022) рейтингда Ўзбекистон

Баҳолаш даражаси (0-100) (Score)	Ўрин (Rank)	Даромадлилиги (Income)	Минтақа (CSA) (Region)	Минтақада (Rank)
27.4	82	Ўртачадан паст (LM)	Марказий ва Жанубий Осиё	3*

**Ўзбекистон 2022 йил рейтингида илк бор ТОП-3 га кирди.*

Юқорида таъкидлаганимиздек, 2030 йилдаги кучли 50 таликка 2026 йилга бориб бемалол киришга шубҳа қилмаса ҳам бўлади (агар ўртача 2,4 даражада юқорилаб борилса, бу 4 йилда 9,6 ёки умумий даражада 37.0 бўлиши мумкин, айтиш вақтида **GII-2022** **ТОП-50** таликнинг қуйи чегараси 34,0 даражага тенг), тўғри рақамлардан хаволаниб кетмасдан, қўйилган мақсад сари фақат олға интилиш, илм олиш, изланиш, инновация, яратувчанлик кабилардан пасайиб кетмаслик керак.

2-жадвал

Глобал инновацион индексида Ўзбекистон позициясининг динамик ўзгариши

T/р	Кўрсаткичлар (индикаторлар)	Глобал инновацион индекси (“The Global Innovation Index”-GII)			2022 йилга нисбатан фарқи, (юқорилаш / пасайиш)
Ўзбекистон		2020 йил	2021 йил	2022 йил	
		93	86	82	+9↑
1.	Институтлар (Institutions)	95	94	63	+32↑
2	Инсон капитали ва тадқиқотлар (Human capital & research)	77	72	65	+12↑
3	Инфраструктура (Infrastructure)	77	72	74	+3↑
4	Бозор нафислиги (Market sophistication)	27	24	60	-33↓
5	Ишбилармонликнинг жозибадорлиги (Business sophistication)	127	123	74	+53↑
6	Илмий ва технологик натижалар (Knowledge & technology outputs)	90	77	80	+10↑
7	Ижод маҳсули (Creative outputs)	127	113	102	+25↑

Ўзбекистонни Глобал инновацион индекс рейтингда 2020 йилга нисбатан 9 поғона юқорилаши кўрсаткичлар эвазига амалга оширилди ёки эришилди, бу саволларга қуйида жавоб олишга ҳаракат қиламиз. Буни энг муҳим бўлган 7 та кўрсаткич (компонент) бўйича маълумотлардан кўриш мумкин.

3-жадвал

Халқаро инновацион индекс (GII-2022) индикаторларида

Ўзбекистоннинг позицияси

Т/р	Индикаторлар	Рейтинг натижаси
GII-2022 рейтингда: Ўзбекистон - 82 ўрин		
1.	Институтлар (<i>Institutions</i>)	63 - ўрин (2021 йилда - 94)
2.	Инсон капитали ва тадқиқотлар (<i>Human capital & research</i>)	65- ўрин (2021 йилда - 72)
3.	Инфратузилма (<i>Infrastructure</i>) бўйича	74 -ўрин (2021 йилда - 72)
4.	Бозор жозибadorлиги (<i>Market sophistication</i>)	60- ўрин (2021 йилда -27)
5.	Ишбилармонлик жозибadorлиги (<i>Business sophistication</i>)	74 -ўрин (2020 йилда - 123)
6.	Илмий ва технологик натижалар (<i>Knowledge & technology outputs</i>)	80- ўрин (2022 йилда - 77)
7.	Ижод маҳсули (<i>Creative outputs</i>):	102- ўрин (2022 йилда -113)

НАТИЖАЛАР

Қуйидаги ҳар бир кўрсаткич бўйича уларнинг таркибида қайси маълумотлар эвазига рейтинг балларини олганлигини таҳлилини келтириб ўтамиз.

Агар *биринчи* индикатор бўйича маълумотларга эътиборни қаратадиган бўлсак, “Институтлар” (*Institutions*)да бир поғонага 94 дан 63 га юқорилаган (57,3 даража), бунда қуйидаги параметрлар бўйича баҳоланган:

биринчи, сиёсий муҳит 52,1 даража ёки 94 ўрин (сиёсий ва операцион барқарорлик - 65.5/74, ҳукуматнинг самарадорлиги - 38,8/98);

иккинчи, қонунчилик базаси - 50,7 даража ёки 104 ўрин (қонунларнинг сифати -21,3/123, қонун устуворлиги- 18.5/123, ишдан бўшатиш харажатлари - 17.3/73),

учинчи, бизнес муҳити - 69,2 даража ёки 21 ўрин (бизнесни ташкил қилиш қулайлиги 69,2 /21, тўловга лаёқатсизликни ҳал қилишнинг қулайлиги – маълумотлар мавжуд эмас).

Тан олиш керак, ҳозирда республикамиз қонунчилик базасини янада мустаҳкаш ва унинг устиворлигини таъминлаш бўйича хал қилиниши керак бўлган ишларимиз кўп хали. Ўз навбатида ушбу рейтингда ҳам айнан қонунчилик базага кучсиз (a weakness) деб изоҳ берилган (104 -ўрин). Бу сиёсий-ҳуқуқий соҳада халқаро рейтинг кўрсаткичларини келгуси йилларда яхшилаш юзасидан Халқаро рейтинг ва индекслар бўйича республика кенгашининг йиғилишида ҳам алоҳида чора-тадбирлар белгилаб олинди. Мазкур параметрда қувонарли ҳолати бизнес муҳити бўйича кўрсаткичларимиз кучли (*indicates a strength; an income group strength*) дея баҳоланган (21-ўрин).

Кўрсаткичларнинг *иккинчисида*, “*Инсон капитали ва тадқиқотлар*” (Human capital & research)да 7 поғона юқорилаб 30,8 даража ёки 65-ўринни эгаллаган, бу асосан:

биринчи, таълим 57.4 даража ёки 50- ўрин. Афсуски таълим кўрсаткичи бўйича 2021 йилга нисбатан 8 поғона паслаган. Бунда айрим устунлар бўйича маълумотлар берилмаган (таълим харажатлари, ЯИМга нисбатан 4,9 фоиз ёки 45 ўрин, давлат томонидан молиялаштириш / ўқувчи, ЯИМга нисбатан фоизда – маълумотлар мавжуд эмас, ўрта таълим (мактаб) давомийлиги, йил -12,5/ 88, талабаларни халқаро баҳолаш дастури PISA шкаласи - маълумотлар мавжуд эмас, ўқувчи-ўқитувчи нисбати, ўрта -10,9/37),

иккинчи, олий таълим -33,9 даража ёки 54 ўрин (олий таълимга қабул қилиш, ялпи фоизда -15,9/101, фан ва муҳандислик йўналишидаги битирувчилар, фоизда - 36,9/6, олий таълимга кириш харажатчанлик, фоизда - 0,2/106),

учинчи, илмий-тадқиқот ва ишланмалар (R&D) 1,2 даража ёки 93 ўрин (тадқиқотчилар, ФТЕ-тўлиқ вақт эквиваленти / киши-439,9/73, илмий-тадқиқот ишларига харажатлар, ЯИМга нисбатан фоизда-0,1/98, илмий-тадқиқот ва инвесторлар, миллион доллар - 0,0/ 38, QS- университет рейтинги - 0,0/72).

Мазкур параметрда айрим маълумотларни етарли эмаслиги ёки тақдим этилмаганлиги учун ижобий ҳолатлари кам кўрсатилган. Жумладан, талабаларни халқаро баҳолаш дастури PISA шкаласи ва давлат томонидан молиялаштириш/ўқувчи, ЯИМга нисбатан кабиларни келтириш мумкин. Шундай бўлсада рейтингда ўқувчи-ўқитувчи нисбати ҳамда фан ва муҳандислик йўналишидаги битирувчилар кўрсаткичлари кучли (6-ўрин! Ҳиндистон-11 ва Россия-14) дея эътироф этилган.

Рейтингда *учинчи* “Инфраструктура” (Infrastructure) 2021 йилга нисбатан 5 поғонага кўтарилган яъни 72 дан 74 кўрсаткич бўлган (41,7 даража).

Бунга асосан *биринчи*, ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) – 76,1 даража ёки 55 ўринни эгаллаган (АКТга кириш 82,7/78, АКТдан фойдаланиш

62,3/ 66, ҳукуматнинг онлайн хизмати - 78.2/46, электрон фойдаланувчилар 81,0 /46),

иккинчи, Бош инфратузилма -32,6 даража ёки 56 ўрин (электр энергияси ишлаб чиқариш -1891,9/ 84, логистика - 24,7/ 92, ялпи капитал шаклланиши, ЯИМга нисбатан фоизда- 40,6 /6),

учинчи, экологик мувозанат -16,4 даража ёки 117 ўрин (ЯИМ/энергиядан фойдаланиш бирлиги 5,2/118 атроф-муҳитга таъсири- 38,2/77, ИСО 14001 экологик сертификатлари/млрд. долл ЯИМга нисбатан- 0,1/125).

Мазкур кўрсаткичларнинг айримлари бўйича биз кучли-50 таликдан жой олганмиз десак ҳам бўлади, масалан, ҳукуматимизнинг онлайн хизматлари бўйича 46 ўрин! Е-электрон бўйича ҳам шу натижа, хаттоки кучли 10 таликка давогарлик қиладиган кўрсаткичимиз ҳам йўқ эмас (), бу- ЯИМга нисбатан капитални шакллантириш даражаси, эътибор беринг 7-ўрин! (Россия – 59, Қозоғистон-24). Умуман олганда мазкур “Инфратузилма” (Infrastructure) бўйича кўрсаткичларимиз рейтингда ўзининг кўплаб параметрларда кучли томонларини кўрсата олган.

Халқаро рейтингнинг яна бир муҳим кўрсаткичи бўлган тўртинчи “Бозор жозибадорлиги (Market sophistication) бўйича 36 поғона пастлаган. Яъни кўрсаткич -33,9 даража ёки 60 ўринга лойиқ қўрилган.

Бунда биринчи, кредит – 7,1 даража баҳоланган ёки 119 ўрин (кредит олиш қулайлиги – маълумот йўқ, 2021 йилда бу-65,0/61 бўлган, хусусий секторга ажратилган ички кредит, ЯИМга нисбатан фоизда – 35,7/87, микромолиявий ялпи кредитлар, ЯИМга нисбатан фоизда -0,2/51),

иккинчи, инвестициялар бўйича 2022 йил учун маълумотлар тақдим этилмаган. Ваҳоланки, бу 2021 йилда қуйидагича бўлган: - 70.0 даражага баҳоланган ёки маълумотлар тўлиқ тақдим этилмаган (миноритар инвесторларни ҳимоя қилиш қулайлиги- 70,0/36, бозор капиталлашуви, ЯИМга нисбатан фоизда-маълумотлар мавжуд эмас, венчур капитали инвесторлари, битимлар/млрд долл-маълумотлар мавжуд эмас, венчур капитали олувчилар, битимлар/млрд. долл-маълумотлар мавжуд эмас),

учинчи, савдо, диверсификация ва бозор хажми -60,7 даражада баҳоланган ёки 51 ўрин (қўлланиладиган тариф ставкаси, ўртача вазни, 2,6/69, маҳаллий саноатни диверсификация қилиш - 92,9/37, ички бозор хажми, млрд. долл. (PPP) – 291,2 /59).

Рейтингнинг “Ишбилармонлик жозибадорлиги” (Business sophistication) номли бешинчи кўрсаткич бўйича 2021 йилга нисбатан 2022 йилда мутлоқ рекорд десак бўлади, яъни бошқа йилларга нисбатан ўн баробар 49 поғонага юқорилаган (123 ўридан 74 ўринга).

Бунда биринчи, билимли ходимлар бўйича маълумотлар тақдим этилмаган (ўтган йилда бу - 22.8 даражада баҳоланган), расмий тренингни таклиф қилувчи фирмалар фоизда-16,9/ 98, бизнес томонидан амалга оширилган GERD, ЯИМга нисбатан - 0,1/69 бизнес томонидан молиялаштирилган GERD, фоизда -13,7/56, илғор даражага эга бўлган аёллар- маълумот мавжуд эмас),

иккинчи, инновацион алоқалар 24.7 даража ёки 59-ўрин. Ўтган йили маълумотлар етарли бўлмаганлиги учун-109 ўринда эди.] маълумотлар етарли эмас (университет ва саноатнинг илмий-тадқиқот ишлари бўйича ҳамкорлиги-маълумот мавжуд эмас, кластернинг ривожланиш ҳолати -маълумот мавжуд эмас, чет эл томонидан молиялаштирилган GERD, ЯИМга нисбатан фоизда-0,0/93, қўшма корхона/стратегик шерикчилик битимлари/млрд. долл (PPP), ЯИМга нисбатан фоизда -0,0 /62, патент оилалари/млрд. долл. ЯИМга нисбатан фоизда - 0,0/ 91),

учинчи, билимларни ўзлаштириш -22,8 даража ва 100 ўрин (интеллектуал мулк тўловлари, умумий савдо фоизда- 0,4 / 74, юқори технологиялар импорти, умумий савдо фоизда- 9,1/54, АКТ хизматлари импорти, умумий савдо фоизда-0,7/98, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар соф тушуми, ЯИМга нисбатан фоизда - 2,6/54, тадқиқот қобиляти, корхоналарда, фоизда - 12,9/58).

Рейтингнинг мазкур бизнес жозибадорлиги кўрсаткичларида биринчи бизнес томонидан молиялаштирилган GERDни ҳисобга олмаганда, кучли томонлари мавжуд эмас.

Рейтингни олтинчи “Илмий ва технологик натижалар (Knowledge & technology outputs) бўйича кўрсаткичида даража 17,9ни ва 80 ўринни эгалади. Ваҳоланки бу кўрсаткич 2021 йилда 2020 йилга нисбатан 13 поғона юқorigа кўтарилаган! Яъни 90 ўридан 2021 йилда 77 ўрин. Гарчи ушбу кўрсаткич бундан-да яхшироқ бўлиши керак эди, лекин патентлар, илмий-техник мақолалар ва иқтибос қилинадиган маълумотларимиз мақтанадиган аҳволда эмас.

биринчи, Билимларни яратиш (ижодий ёндошув) – 9,1 даража ёки 78 ўрин (патентлар/млрд. долл (PPP) ЯИМга нисбатан фоизда, 1.3/56, РСТ патентлари/млрд.долл (PPP), ЯИМга нисбатан фоизда 0,0/95, шуни алоҳида эътироф этиш мумкинки, фойдали моделлар бўйича кучли томонларни кўрсата олган/млрд.долл, ЯИМга нисбатан фоизда 1.3/18, илмий ва техник мақолалар/млрд.долл (PPP), ЯИМга нисбатан фоизда 2.4/124, иқтибос қилинадиган ҳужжатлар h-индекси 3,4/113);

иккинчи, билимлар таъсири – 33,9 даража ёки рейтингда 42 ўрин! (меҳнат унумдорлигининг ўсиши, фоизда - 4,7/7! Юқори натижа, янги тадбиркорлик субъектлари-2,7/49, дастурий таъминот харажатлари, ЯИМга нисбатан фоизда – маълумотлар мавжуд эмас, ИСО 9001 сифат сертификатлари/млрд.долл (PPP) ЯИМга нисбатан – 1,5/92, юқори технологияли ишлаб чиқариш, фоизда – 27,3/46),

учинчи, билимларнинг тарқалиши 10,7 даражада ёки рейтингда 101 ўрин (интеллектуал мулк объекти бўйича тушумлар, фоизда - 0,0/106, ишлаб чиқариш ва экспортнинг жозибадорлиги 30,3/85, юқори технологиялар экспорти, умумий савдога нисбатан фоизда - 0,3/98, АКТ хизматлари экспорти, умумий савдога нисбатан фоизда - 0,9/87).

Республикамизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий йўналишлардаги ислохотлар асосида тадбиркорлик субъектларнинг пайдо бўлиши ва улардаги меҳнат унумдорлигининг юқори бўлиши, халқаро рейтингда ҳам юқори поғонага лойиқ кўрилган. Яъни, меҳнат унумдорлигининг ўсиши бўйича рейтингда 8 – ўрин! (Белорус Республикаси -38, Россия-44, Қозоғистон-48), фоизда - 4,6/8, шунингдек, яратиб берилаётган шарт-шароитлар асосида янги тадбиркорлик субъектларининг кўрсаткичлари бўйича ҳам ижобий натижага эришилган. Ишонч билан айта оламизки мазкур кўрсаткичларда келтирилган таҳлилий маълумотлар ўзининг кучли томонларини кўрсата олган.

“Ижод маҳсули” (Creative outputs) бўйича *еттинчи* кўрсаткичда Ўзбекистон 11 поғонага юқорилаган (2022 йилда - 102 ўрин). Бунда рейтингда -7,7 даражани эгаллади.

биринчи, номоддий активлар – 12,5 даража ёки 94 ўрин (илк марта рейтингдан жой олди), савдо белгилари бўйича/млрд долл (PPP), ЯИМга нисбатан 30,9/75, глобал бренд қиймати, энг юқори 5000, ЯИМда – маълумотлар мавжуд эмас, саноат намуналари бўйича/млрд.долл (PPP), ЯИМга нисбатан-0,6/82);

иккинчи, ижодий товарлар ва хизматлар -5.3 даража ёки рейтингда 100 ўрин (маданий-ижодий хизматлар экспорти, умумий савдога нисбатан фоизда - 0,0/132, миллий бадиий филмлар – 1,2/79, кўнгилочар ва медиа бозори-маълумотлар мавжуд эмас, матбаа ва бошқа оммавий ахборот воситалари, ишлаб чиқариш фоизда - 0,5/79, ижодий маҳсулотлар экспорти, умумий савдога нисбатан фоизда - 0,3/68),

учинчи, онлайн ижодкорлик 0,5 даража ёки рейтингда 109 ўрин (умумий юқори даражадаги доменлар (TLD) - 0,0/132, мамлакат коди TLD - 1,2/79, википедия таҳрирлари – 0,9/104, мобил иловалар яратиш/млрд.долл (PPP), ЯИМга нисбатан - 0,0/107).

Тан олиш лозим, ушбу кўрсаткичлар бўйича хали олдинда қилинадиган ишларимиз кўп, биз 113 поғонадан 102 поғонага кўтарилмайлик, бари бир интеллектуал мулк объектларини яратиш ва уни тижоратлаштириш (интеллектуал мулк экотизимини яратиш) масаласида хорижий тажрибадан хали анча ортдамиз, буни Юртбошимиз томонидан ҳам алохида қайта-қайта таъкидлаб ўтилган, хаттоки, устивор вазифалардан бири сифатида белгилаб берган.

Ишонч билан айта оламизки, бугун, “Учинчи Ренессанс” асосида Ўзбекистонни халқаро индекслар ва рейтинг кўрсаткичларига эришишдаги муҳим қадамлардан бири сифатида қабул қилинган “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” амалда ишламоқда. Буни юқоридаги Халқаро рейтинг кўрсаткичларида босқича-босқич юқорилаб бораётганлигимиздан ангал олиш қийин эмас. Чунки, 2020 йилда биз ушбу Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти томонидан (WIPO) Халқаро инновацион индекс (GII)ни забт этган бўлсак, 2022 йилда 82 поғона эгалланди.

ХУЛОСА

Бугунги кунда Ўзбекистонда илм-фан ва илмий фаолиятга йўналтирилаётган маблағ мамлакат ялпи ички маҳсулотининг атиги 0,5 фоизини ташкил қилади. Ушбу кўрсаткич ривожланган ва ривожланаётган давлатлар томонидан илм-фанга йўналтирилаётган маблағларга нисбатан анча камдир. Шунингдек, илмий-тадқиқот ишлари натижаларини тижоратлаштириш даражаси юқори эмас. Бу эса илмий ташкилотлар ва улар томонидан ташкил этилган инновацион корхоналарга инвестиция ва банк кредити маблағларини жалб қилиш имкониятини бермаслиги келтириб ўтилган. Натижада 2030 йилга қадар Глобал инновацион индекс рейтингида юқори поғоналарни эгаллаш учун айрим паст деб баҳоланган кўрсаткичларни яхшилаб бориш керак бўлади. Бунда қуйидагиларга эътиборни қаратиш лозим деб ҳисоблаймиз.

биринчи, Инсон капитали ва тадқиқотлари компоненти бўйича илмий тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмаларига харажатларни ошириш ҳамда технологиялар трансферини ривожлантириш;

иккинчи, бизнеснинг жозибаси компоненти бўйича хорижий компаниялар томонидан молиялаштириладиган (GERD) кўрсаткичларини янада яхшилаш ҳамда АКТ хизматларини ривожлантириш;

учинчи, фан ва технология натижалари компоненти бўйича билимларнинг оммалашувини янада ошириш ва ривожлантириш;

тўртинчи, ижодий натижалар компоненти бўйича интернет ижодкорлиги ҳамда мобил иловаларни яратишни янада такомиллаштириш.

Янги Ўзбекистонда бошланган “Учинчи реннесанс” даври хали бирор марта ҳам ўрин ёки баҳосига сазовор бўлмаган халқаро рейтинг ва индексларида, жумладан: Глобал рақобатбардошлик индекси (Global Competitiveness Index), Жаҳон иқтисодий форуми (World Economic Forum), INSEAD халқаро бизнес-мактаби, Корнел университети (Cornell University), Халқаро интеллектуал мулк ташкилоти (World Intellectual Property Organization, WIPO) Яшил иқтисодиёт глобал индекси (Global Green Economy Index) - Dual Citizen LLC ташкилоти ҳамда Саноат рақобатбардошлиги индекси (Competitive Industrial Performance Index) – Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Саноатни ривожлантириш ташкилотига (United Nations Industrial Development Organization, UNIDO) кириш ва уларнинг юқори баҳоларига сазовар бўлишида муҳим дастак бўлиб хизмат қилади. Глобал пандемиянинг таъсирига қарамасдан, “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” ҳамда мамлакатимизда бошланган “Учинчи реннесанс”га мувофиқ, чоп этилган илмий мақолалар сони, улардан иқтибос келтириш индекси, халқаро конференциялар ва семинарларда иштироки, олинган патентлари сони бўйича танлаб олинган соҳадаги энг фаол олий таълим муассасаларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш асосида олий таълим муассасалари фаолиятининг тадқиқот йўналишини доимий равишда кучайтириб бориш зарур. Ўзбекистон Глобал инновацион индекс (GII) рейтингида ўзининг дастлабки қадамларини дадил ташлади ва бу халқаро даражадаги нуфузли рейтинг ташкилотлар томонидан тан олинди. Хулоса ўрнидан таъкидлаш мумкинки, Глобал инновацион индексда бир неча юзлаб йиллар иқтисодий жиҳатдан тараққиётга эришиб келаётган мамлакатлар орасида Ўзбекистоннинг кўриниш бериши ва улардан ҳеч кам эмаслигини ўтган қисқа муддат икки йил ичида исботлади, бу каби шиддат билан тараққий этишимизда ўйлайманки, юқорида таъкидлаб ўтилганидек, Ўзбекистонда бошланган “Учинчи реннесанс”

хамда 2030 йилгача Концепцияда белгиланган устивор вазифалар ва мақсадларга, ўз танлаган йўлимизнинг ярмидаёқ мувоффақиятларга эришимиз мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (WIPO-2022) Global Innovation Index | What is the future of innovation-driven growth?-2022.
2. Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (WIPO) https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2021/
3. The Global Innovation Index (GII-2021): Who Will Finance Innovation? <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
4. Фармон (2020). Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” ПФ-6097-сон, 2020 йил 29 октябрь. <https://lex.uz/docs/5073447>
5. Фармон (2019). Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълимни 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” ПФ-5847-сон, 2019 йил 8 октябрь. <https://lex.uz/docs/4545884>
6. Rizaev N. K., Temirkhyanova M. J., Li Shaomin (2021). Improving the Intangible Assets Accounting: In a Pandemic Period. Tashkent Financial Institute, Uzbekistan. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(1): 28-42 ISSN: 00333077. (Scopus). <http://psychologyandeducation.net/pae/index.php/pae/issue/view/10>, Psychology and Education Journal
7. S.U. Mekhmonov, N.K. Rizaev, I.K, Ochilov, G.D. Tashmanov (2021). Development of artificial intelligence in Uzbekistan (Evidence from Education System). Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI) Volume 12, Issue 7, July 2021: 4693 – 4702. <https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4518>
8. Rizaev N.K., Khotamov K.R. (2021) Methodology of transformation of financial reporting to international standards in Uzbekistan (evidence from commercial banks). International Journal of Marketing and Technology Vol. 11 Issue 10, October 2021 ISSN: 2249-1058 Impact Factor: 6.559 Journal Homepage: <http://www.ijmra.us>, Email: editorijmie@gmail.com
9. Rizaev N.K.(2020). Expenses on research and development (case-study of the experience of India and Uzbekistan). International Journal of Marketing and Technology Vol. 10 Issue 07, July 2020 ISSN: 2249-1058 Impact Factor: 6.559. Journal Homepage: <http://www.ijmra.us>, Email: editorijmie@gmail.com.

10. Rizaev N.K. (2020). Ecosystem of the intellectual property and its development. International Journal of Management, IT & Engineering Vol. 10 Issue 03, March 2020. ISSN: 2249-0558 Impact Factor: 7.119. Journal Homepage: <http://www.ijmra.us>, Email: editorijmie@gmail.com.

11. Исаев Ф.И, Джумаев Н.Х., Ризаев Н.К. (2023). Организация Тюрских государств: взаимодействие и учетная система. JGoogle, Cite Factor, Researchbib, SJIF, IFSIJ, Index.. <https://journalzone.org/index.php/bjgesd/issue/view/14> 13. 116-129. ISSN (E): 2754-929

12. Rizaev n.k., Kadirov.s.s. (2023) Adjusting national accounting standards in compliance with international standards in uzbekistan (as exemplified by intangible assets). Models and methods for increasing the efficiency of innovative research. <https://interonconf.org/index.php/ger/article/view/1256>